

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

den die in de loop van de geschiedenis gelegd zijn op enerzijds externe invloeden en anderzijds interne processen als pathogene factoren. Op geloofwaardige wijze introduceert de auteur ook hier weer het fenomeen 'gehechtheid' als metabegrip, teneinde helderheid te scheppen in de veelheid aan psychodynamische modellen. Via de beschrijving van de setting en de rol van respectievelijk patiënt en therapeut verbreedt de auteur het behandelperspectief naar groeps-, familie- en echtpaar-relatietherapie. Er wordt ook aandacht besteed aan de fenomenen sociotherapie, encounter, mindfulness, psychodrama, gestalt, bioenergetica, 'primal' therapie, hypnotherapie, neurolingvistisch programmeren, interpersoonlijke psychotherapie, cognitieve gedragstherapie en cognitieve analytische therapie. Niet alleen komen er dus psychodynamische behandelingen aan de orde maar ook andere vormen van therapie: de auteur wil graag compleet zijn en ook het grensgebied en de diverse overlappingen verkennen.

Omdat psychodynamische therapeuten claimen dat ze niet alleen symptomen kunnen behandelen maar ook veranderingen in de persoonlijkheid kunnen bewerkstelligen, wordt het laatste 'behandel'hoofdstuk besteed aan persoonlijkheidsstoornissen. De positieve effecten van 'mentalization-based treatment' en 'transference focused psychotherapy' komen uitgebreid aan de orde. Opmerkelijk is dat genoemde behandelingen wel vergeleken worden met dialectische gedragstherapie maar niet met schemagerichte behandelingen.

In het laatste hoofdstuk bespreekt de auteur de belangrijkste onderzoeksbevindingen betreffende therapie-effecten en niet te vergeten de belangrijkste methodologische hindernissen bij dit type onderzoek. Bateman zet hiermee een dappere stap: hij durft niet alleen de diverse psychodynamische theorieën te bespreken maar deze ook te (laten) toetsen conform de huidige wetenschappelijke standaarden. Hij laat daarmee ook zien hoe lastig het is om deze theorieën

om te zetten in toetsbare hypothesen. Het is mijn persoonlijke mening dat deze wijze van opereren de enige manier is om het psychoanalytische gedachtegoed — de diverse concepten, principes en behandelmethoden — niet verder te laten verwateren of te laten verdwijnen in de mist.

De revisie door Bateman van de klassieke tekst van Brown en Pedder kan dus in meerdere opzichten succesvol worden genoemd: de nieuwe ontwikkelingen zoals gehechtheidstheorie, de behandeling van persoonlijkheidsstoornissen en psychotherapeutisch-effectonderzoek worden adequaat geïntroduceerd. Door de beschrijving van 'de andere therapievormen' wordt helder wat de overeenkomsten en verschillen zijn met de meer psychodynamisch georiënteerde therapieën.

Het boek is helder en compact geschreven, het geeft een uitstekende beschrijving van de *state of the affairs*, pittig voor de opleiding en een verademing voor de meer ervaren collega's, die kunnen zien hoe je ook *to the point* kunt zijn in dit gebied dat snel mistig wordt maar door Bateman caleidoscopisch is gepresenteerd.

Postmoderne psychoanalyse

Bespreking van

Mark Leffert (2010). *Contemporary psychoanalytic foundations — Postmodernism, complexity and neuroscience*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 88163 497 6, 299 pp., £ 22,99

MARK KINET

Zoals bekend zocht Freud impliciet of expliciet aansluiting bij de wetenschap en filosofie van zijn tijd. In *Contemporary psychoanalytic foundations* probeert Mark Leffert op zijn beurt de mogelijke invloed van heden-

daagse randgebieden in kaart te brengen. In het bijzonder tracht hij de impact van postmoderne filosofie, complexiteits- en chaostheorie en neurowetenschap in de actuele psychoanalyse te onderzoeken. Hij bekijkt evoluerende epistemologische uitgangspunten en besteedt ruim aandacht aan diverse neurowetenschappelijke data. Zo is de nieuwe wetenschap van de neuropsychanalyse meteen aan een steile opgang begonnen, die Leffert blijkbaar erg toejuicht. Ze wil immers een overkoepelende theorie leveren, waarin *objectieve* bevindingen uit de neurowetenschappen worden gecorrigeerd aan die zo specifiek psychoanalytische aandacht voor de *subjectieve* ervaring.

Het boek bestaat uit een verzameling van niet erg samenhangende hoofdstukken. Lefferts insteek is wetenschapsfilosofisch en kennistheoretisch, niet praktijkgericht. De eerste twee hoofdstukken reflecteren rond de impact van postmodernisme op de psychoanalyse. Ik kom hier later op terug. Het derde maakt de brug van de psychoanalyse naar de complexiteits- en chaostheorie van zelforganiserende systemen.

Een psychoanalytisch proces verloopt zoals bekend grillig, non-lineair. Klassiek wordt dit verklaard door het moeizame proces van doorwerken of door cruciale sessies waar interpretatief heel wat losse eindjes kunnen worden opgeraapt of waar zich 'moments of meeting' à la Daniel Stern voordoen (p. 59). In Sterns optiek gebeurt er op dergelijke momenten iets *voorbij* de interpretatie, namelijk een emotioneel *evenement* (ik refereer opzettelijk naar de term van de Franse filosoof Alain Badiou) in de therapeutische of reële relatie. Leffert zoekt de verklaring echter (ook) elders. In complexe systemen is er 'no central controller; they just happen' (p. 65). Postmodernisme en *complexity theory* vervangen bij Leffert voornoemde opvattingen over doorwerken of over 'the good hour' om het soms onvoorspelbare (?) verloop van een analytisch proces te verklaren (p. 85).

Dan volgen drie hoofdstukken waarin de auteur zich toespist op de neurowe-

tenschap. Het is volgens Leffert onhoudbaar geworden kwesties van geheugen, bewustzijn en onbewustheid te onderzoeken los van hun fysische correlaat (p. 89). Hij besteedt vooral veel aandacht aan het werk van Allan Schore, die zoals bekend de psychoanalytische theorie integreert met moeder-kindobservaties en functionele MRI van de hersenen. De neurowetenschappen kunnen psychologische theorieën over ontwikkeling, mentale structuur en functie, psychopathologie en behandeling helpen valideren. Als er niets gecorrigeerd kan worden is er volgens Leffert (p. 105) een serieus probleem. Klassiek voorbeeld is de vroegkinderlijke amnesie die door Freud aan de verdringing ten gevolge van het oedipus-complex werd toegeschreven. De neurowetenschap geeft een heel andere verklaring. Een en ander zou gevolg zijn van de (in vergelijking met de amygdala) laattijdige rijping van de hippocampus en het onderscheid tussen respectievelijk het impliciete, procedurele en het expliciete, autobiografische geheugensysteem.

Alleszins hebben de neurowetenschappen bewezen dat de grote meerderheid van de mentale processen in de *descriptieve* categorie van het niet-bewuste thuishoort (p. 125). Dit niet-bewuste dient dan van het freudiaanse *systemische* onbewuste te worden onderscheiden. Leffert verwijst naar diverse neurobiologische bevindingen, onder andere in verband met de onbewuste communicatie tussen moeder en baby dan wel psychoanalyticus en analysant. In elke interactie heeft er veel meer plaats dan louter verbale uitwisseling. Ook vraagt hij zich af wat het effect is van de sofa met zijn uitschakeling van het spiegelneuronensysteem (p. 250). Deze *monkey-see-monkey-do*-neuronen zouden een belangrijke rol spelen in spiegeling en empathie. En zijn dit voor veel patiënten geen noodzakelijke bestanddelen voor voldoende basisveiligheid binnen de therapeutische relatie?

Leffert wijdt een volgend hoofdstuk aan machtsverhoudingen binnen de Noord-Amerikaanse psychoanalytische wereld. Ze

zijn illustratief voor de evolutie van wetenschappelijke ‘inzichten’ en opvattingen, die steeds en onvermijdelijk (vgl. postmoderne denkers als Michel Foucault) sterk onderhevig zijn aan regimes van macht en controle. In zijn afsluitende hoofdstuk noemt hij zijn boek bescheiden een ‘snapshot’ van een wetenschap in actie. Bijvoorbeeld met betrekking tot een beter begrip van het ‘zelf’ kan zij niet buiten een multidisciplinaire benadering. Leffert wijst er bovendien op dat men zich voortdurend bewust moet blijven van sociopolitieke en andere *bias*. Ik ga hier nog even op in.

Leffert interesseert zich in dit boek vooral voor de uiteenlopende en voortdurend evoluerende wetenschappelijke grondslagen van de psychoanalytische beweging. Niet iedereen deelt deze belangstelling, al is ze naar mijn mening inderdaad essentieel voor psychoanalytisch werk dat (ook) de eigen bril dan wel blinde vlekken onder de loep neemt. Zoals andere hulpverleners zijn veel psychoanalytici gewonde genezers. Een volgehouden *eigen* analyse is dan de beste remedie voor allerhande (tegen)overdrachtsproblemen. Maar onze theoretische vorming vereist eenzelfde autokritiek. De befaamde *docta ignorantia* waarbij de analyticus zijn weten opschort om plaats te maken voor het *onbewuste weten* van de patiënt, mag niet verkeerd worden begrepen. Opschorten is niet afschaffen! Wetenschap veronderstelt wel degelijk voldoende geleerdheid. De onwetendheid van de analyticus is dan ook *gespeeld*. Hij houdt zich enkel *binnen* de sessies soms op slimme wijze van den domme. Zelf hamert Leffert meermaals op de tegenstelling tussen moderne en postmoderne uitgangspunten. In een moderne visie is geschiedenis kenbaar, terwijl ze in een postmoderne niet op zich bestaat en onvermijdelijk onderhevig is aan interpretatie. Deze laatste varieert al naargelang de heersende mening of de mening van wie heerst binnen de wetenschappelijke en ook bredere cultuur.

Leffert neemt enkele wederzijdse kritieken door (p. 50-51). De postmoderne stro-

ming staat argwanend tegenover een gereificeerd metanarratief of psychologie. De leden van het analytische koppel zijn niet (strikt) gescheiden — vrij naar Winnicott: *there is no such thing as a patient*. Beiden maken deel uit van een gedeelde sociale en historische matrix. Overdrachts-, tegenoverdrachts-, werk- en reële relatie zijn niet (strikt) van elkaar gescheiden. De gehanteerde theorie beïnvloedt het verhaal van de patiënt. Zo zal een kleiniaanse analyticus spreken in termen van stoelgang, borsten en penissen en de lacaniaanse zich wijden aan een minutieuze bijna linguïstische analyse van deze of gene ‘betekenaar’. Omgekeerd komt er ook kritiek van de modernen. Er is wel degelijk een realiteit ‘out there’. Zo volstaan bijvoorbeeld hermeneutische of postmoderne deconstructies van een tekst niet, want we zijn *ook* natuurlijke, neurobiologische entiteiten (p. 39). Ze hekelen een al te radicaal relativisme, beschouwen het postmoderne (slechts) als gepast voor de literatuur, laken haar afkeer van metatheorie en haar verwerping van elk empirisme waardoor het alleen bruikbaar zou zijn in de sociale, menselijke zone.

Het dier is één, de mens twee met de natuur. We zijn door taal en cultuur gedenaatureerd. In de psychiatrie spreekt men van de oncomfortabele spagaat tussen natuur- en geesteswetenschappen. De door Leffert meermaals geciteerde wetenschapsfilosoof Bruno Latour heeft het over ‘hybride wetenschap’. Het is de befaamde tegenstelling tussen een verklarende en een begrijpende psychologie.

Wie wil blijven meedenken over de onuitgesproken kennistheoretische en wetenschapsfilosofische premissen die aan de psychoanalyse ten grondslag liggen vindt in het boek van Leffert mogelijk enige inspiratie. Sceptici en klinici onder ons huldigen misschien vooral het adagium van Marx: Niets is zo praktisch als een goede theorie! Maar goed voor wie? Goed waarvoor? Het boek van Leffert opent hieromtrent (slechts) vele vragen.